

В.М. Мороз,

к.держ.упр., доцент кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами НТУ
“Харківський політехнічний інститут”

ДИНАМІКА ЗМІН ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У 2004 – 2006 рр.

Проаналізовано динаміку змін рівня освіти в державі як один із якісних показників трудового потенціалу України, у контексті моніторингу сучасного ринку праці. Надано пропозиції стосовно напрямів діяльності органів державної влади щодо запобігання зниженню якісного рівня трудового потенціалу.

Ключові слова: рівень освіти; ринок праці; трудовий потенціал; індекс розвитку людського потенціалу; Програма розвитку Організації Об’єднаних Націй.

Основна мета діяльності будь-якої цивілізованої держави полягає в досягненні високого та постійно зростаючого рівня життя для своїх громадян. Можливість реалізації цієї мети залежить від продуктивності, яка досягається в ефективному використанні трудових ресурсів і капіталу. Під продуктивністю слід розуміти обсяг випуску продукції, яка була вироблена одиницею затраченого труда або капіталу. Продуктивність залежить від якості та властивостей продукції, що визначають ціну, яку можна встановити а також від ефективності виробництва. Продуктивність – це основний детермінант довгострокового стандарту життя та джерело національного доходу на душу населення. Продуктивність, яка забезпечується людськими ресурсами, зумовлює заробітну плату, а продуктивність використання капіталу відображає доходи, що отримують його власники. Рівень життя для будь-якої нації залежить від спроможності національних компаній досягати високого рівня продуктивності та підвищувати його з часом [4].

Таким чином, рівень життя можна розцінювати як результат реалізації трудового потенціалу. Саме кількісні та якісні параметри трудового потенціалу стають у сучасних умовах вагомим чинником результативності економічних перетворень. “Ситуація, що склалася, вимагає розроблення науково обґрунтованого бачення дальшого розвитку трудового потенціалу, яке може бути покладено в основу практичних дій, спрямованих на

кардинальне поліпшення стану справ у цій сфері”, – наголошується в Указі Президента України “Про основні напрями розвитку трудового потенціалу на період до 2010 року” [1].

Теоретичною підставою для розробки на державному рівні заходів щодо розвитку трудового потенціалу є наукове обґрунтування сутності термінів “трудоий потенціал”, “збереження трудового потенціалу”, “розвиток трудового потенціалу”, систематизація чинників, що впливають на розвиток трудового потенціалу, пошук та вимірювання показників, які спроможні ілюструвати стан трудового потенціалу в Україні, аналіз кількісно-якісних характеристик трудового потенціалу і виявлення на цій основі проблем, що спричиняють руйнування трудового потенціалу та врахування можливостей їх вирішення [5].

Наукове підґрунтя для сучасних досліджень теоретико-методологічних та практичних питань формування та становлення національного ринку праці й окремих його елементів було закладено у роботах С. Бандури, Д. Богині, В. Герасимчука, С. Дзюби, А. Колота, І. Кравченко, В. Онікієнка, В. Петюха. Досить вагомий внесок у дослідження результатів і перспектив суспільно-економічного реформування в Україні, їх впливу на соціально-економічну структуру населення, якість людського потенціалу ґрунтовно аналізують Е. Лібанова, С. Макеєв, С. Пирожков, Ю. Саєнко, В. Стешенко та інші вітчизняні вчені. Заслужують на увагу роботи З. Варналія, Є. Калашнікова, О. Нижник, О. Новікової, С. Романюка, В. Чужикова, Л. Шаульської щодо питань збереження й розвитку трудового потенціалу регіонів України як одного з пріоритетних напрямів соціально-економічної політики держави.

Водночас у вітчизняній літературі бракує спеціальних досліджень, пов’язаних з механізмами управління ефективністю використання трудового потенціалу. У цьому контексті заслуговують на увагу питання щодо методології та методики забезпечення аналізу, оцінки та прогнозування розвитку трудових ресурсів країни.

Метою даної роботи є спроба узагальнити результати аналізу якісних

показників трудового потенціалу України в контексті моніторингу сучасного регіонального ринку праці та визначити перспективи деяких з його компонентів.

Який потенціал для України є визначальним? Відповідь на це питання не є однозначною, хоча й має два узагальнюючих напрями, які стосуються питань щодо природно-ресурсного потенціалу та трудового потенціалу країни. Обмежимо коло дослідження рамками другого узагальнюючого напрямку. Зацікавленість можливостями трудового потенціалу зумовлена тим, що саме населення, як володар певних можливостей, “виступає найважливішим чинником економічного і соціального розвитку, оскільки воно: є основою формування трудових ресурсів; формує споживацьке середовище; є суб’єктом майнових відносин; є суб’єктом інвестиційних процесів” [2, с. 110].

З огляду на предмет нашої уваги буде доцільно розглянути результати роботи фахівців у межах Програми розвитку Організації Об’єднаних Націй (ПРООН) за напрямом аналізу розвитку людини. Щорічна доповідь про розвиток людини спрямована на розгляд ключових питань, пов’язаних з новими інструментаріями виміру розвитку людини, з наступною пропозицією інноваційного аналізу. Такий аналіз, здійснений за участі національних експертів та науковців, урядових органів та інститутів громадянського суспільства, фахівців більше ніж 20 міжнародних організацій.

Структура розбудови Доповіді про розвиток людини включає викладення основного матеріалу відповідно до теми доповіді (доповідь 2006 р. – “Що приховується за нестачею води: влада, бідність та глобальна криза водних ресурсів”) та авторські вставки з тематичною статистичною інформацією у вигляді карт та таблиць. Невід’ємною частиною щорічної доповіді є оприлюднення показників розвитку людини. Провідне місце серед критеріїв оцінки розвитку людини займає індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Визначення цього показника є складовою частиною

методики роботи фахівців ПРООН зі складання рейтингу рівня життя між країнами світу. Структура ІРЛП передбачає розподіл цієї категорії на такі складові:

– довголіття, що зумовлене здоровим способом життя, який визначається на підставі рівня тривалості життя при народженні, тобто своєрідне прогнозування тривалості життя;

– знання, яке вимірюється рівнем грамотності дорослого населення та сукупним валовим коефіцієнтом осіб, що вступили до початкових, середніх та вищих навчальних закладів, у поєднанні з доступністю освіти, тобто показника свободи доступу до навчальних закладів всіх рівнів;

– гідний рівень життя, що оцінюється ВВП на душу населення [3].

Підсумковий (загальний) індекс (ІРЛП) розраховується як середньоарифметична сума значень цих трьох компонентів. Значення ІРЛП можуть змінюватися у межах від 0 до 1. Залежно від значення ІРЛП, країни з відповідним рейтингом входять до однієї з груп країн: група країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0.800 відповідає нижній межі цієї групи); група країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП на рівні 0,500 відповідає нижній межі цієї групи); група країн із низьким рівнем розвитку людського потенціалу (значення ІРЛП становить менше ніж 0,500). Тобто першому місцю в рейтингу за ІРЛП відповідає країна, яка має максимальне значення ІРЛП (у 2006 р. максимальне значення ІРЛП на рівні 0,965 мала Норвегія).

Цікавість цього рейтингу для національних експертів полягає в можливості отримання незалежної експертної оцінки деяких якісних характеристик трудового потенціалу України. Наприклад, стан здоров'я населення є важливим показником якісного рівня трудового потенціалу, оскільки від фізичного і психічного здоров'я залежить трудова активність людей в усіх сферах діяльності. Крім того, здоров'я населення є основою поліпшення всіх якісних характеристик трудового потенціалу. Здоров'я людини є природною основою трудового потенціалу, а рівень професійної

підготовки визначає місце і напрям залучення її в трудовий процес.

Другим якісним показником, що знайшов своє відображення в рейтингу, розбудованому відповідно до значень ІРЛП, є освітній потенціал, який зумовлює можливості адаптації до вимог ринку праці та виробництва. У сучасних умовах якість трудового потенціалу здебільшого визначається рівнем освіченості населення. Висока значущість освіти зумовлена особливостями розвитку сучасної економіки, стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку, вимогами економічного зростання, конкурентоспроможності економіки, виробництва продукції тощо. Освітні характеристики населення (рівень інтелектуального та наукового потенціалу, рівень кваліфікації, комп'ютерної грамотності, трудової та інноваційної активності тощо) визначають напрями та перспективи розвитку трудового потенціалу держави та її регіонів, створюють умови становлення людського капіталу [4].

Результати аналізу рейтингу за ІРЛП за 2006 р. свідчать про таке.

По-перше, як в попередні роки, значення ІРЛП на рівні 0,774 (відповідає 77-му місцю в загальному рейтингу) не зазнало значного коливання (у 2004 р. Україна посідала 70-те місце з індексом людського потенціалу на рівні 0,777; у 2005 р. Україна посідала 78-ме місце з ІРЛП на рівні 0,766).

По-друге, впевнене позиціонування України серед країн, що мають середній рівень розвитку людського потенціалу, забезпечується завдяки високому показнику індексу рівня освіти. У 2006 р. цей індекс дорівнював 0,94 ; у 2004 – 0,94; у 2005 – 0,95, що в цілому відповідає рівню освіти в таких країнах, як Японія (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,949, що відповідає 7-му місцю в загальному рейтингу), Люксембург (значення ІРЛП на рівні 0,945, що відповідає 12-му місцю в загальному рейтингу), Ізраїль (значення індексу людського потенціалу на рівні 0,927, що відповідає 23-му місцю в загальному рейтингу ІРЛП).

По-третє, індекс очікуваної тривалості життя в Україні в 2006 р. залишився на рівні 2005 р. та дорівнює 0,69 (відповідає 66,1 року), що закріплює негативну тенденцію зменшення тривалості життя, порівняно з 2004 р., відповідний показник для якого становить 0,74 (відповідає 69,5 року). Аналогічні (до індексу України у 2006 р.) індекси очікуваної тривалості життя мають такі країни, як Індонезія (значення ІРЛП на рівні 0,711, що відповідає 108-му місцю в загальному рейтингу), Киргизія (значення ІРЛП на рівні 0,705, що відповідає 110-му місцю в загальному рейтингу ІРЛП) та Узбекистан (значення ІРЛП на рівні 0,696, що відповідає 113-му місцю в загальному рейтингу). Серед країн, що передують Україні в загальному рейтингу ІРЛП, гірший показник індексу очікуваної тривалості життя має лише Російська Федерація – 0,67 (відповідає 65,2 року).

По-четверте, індекс ВВП для України у 2006 р. становить 0,69 (у 2004 р. – 0,65, у 2005 р. – 0,67), що може свідчити про результативність діяльності Уряду за напрямом лібералізації економіки. Разом із тим відповідний аналіз для Російської Федерації, Республіки Білорусь та Польщі, свідчить про аналогічне зростання ВВП в цих країнах. Це дає підстави для можливості віднесення покращання макроекономічних показників окремої країни на рахунок сприятливої загальносвітової економічної ситуації. Аналогічні до України показники індексу ВВП мають такі країни, як Сент-Лусія (значення ІРЛП на рівні 0,790, що відповідає 71-му місцю в загальному рейтингу), Фіджі (значення ІРЛП на рівні 0,758, що відповідає 90-му місцю в загальному рейтингу ІРЛП) та Кабо-Верде (значення ІРЛП на рівні 0,727, що відповідає 106-му місцю в загальному рейтингу ІРЛП).

Значення складових індексів ІРЛП для України, Російської Федерації, Польщі та Республіки Білорусь наведено в таблиці.

Індекс (ІРЛП) в рейтингу ПРООН (2004 – 2006 рр.)

Складові ІРЛП	Значення складових ІРЛП за 2004 – 2006 рр.		
	2006 р.	2005 р.	2004 р.

	Україна	Російська Федерация	Польща	Республіка Білорусь	Україна	Російська Федерация	Польща	Республіка Білорусь	Україна	Російська Федерация	Польща	Республіка Білорусь
Значення ІРЛП	0.774	0.797	0.862	0.794	0.766	0.795	0.858	0.786	0.777	0.795	0.850	0.790
Рейтинг країни	77	65	37	67	78	62	36	67	70	57	37	62
Індекс тривалості життя	0.69	0.67	0.83	0.72	0.69	0.67	0.82	0.72	0.74	0.75	0.81	0.75
Індекс рівня освіти	0.94	0.95	0.95	0.95	0.95	0.96	0.96	0.95	0.94	0.95	0.96	0.95
Індекс ВВП	0.69	0.77	0.81	0.71	0.67	0.76	0.79	0.68	0.65	0.74	0.78	0.67

Таким чином, за рівнем ВВП на душу населення Україна відстає від Норвегії (значення ІРЛП на рівні 0,965, що відповідає 1-му місцю в загальному рейтингу) та інших країн лідерів (Ісландія (значення ІРЛП на рівні 0,960, що відповідає 2-му місцю в загальному рейтингу), США (значення ІРЛП на рівні 0,948, що відповідає 8 місцю у загальному рейтингу) більше ніж у 6 разів. Разом із тим наявний рівень освіти в цілому відповідає рівню освіти в країнах, що розміщені у першій двадцятці рейтингу ІРЛП. Виникає певна диспропорція між рівнем розвитку освіти та рівнем розвитку економіки, який, у свою чергу, зумовлює очікувану тривалість життя. Це свідчить про відсутність у держави дієвих механізмів реалізації відповідного потенціалу. Діалектична єдність процесу відтворення та використання освітнього потенціалу потребує від держави постійної уваги до розвитку цього виду можливостей. Першочерговими кроками за цим напрямом державної політики мають стати такі:

1. Передбачити механізм виконання вимог Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» щодо забезпечення загальних обсягів бюджетного фінансування науки на рівні 1,7 % ВВП. Збільшити витрати на НДІКР (створення пільгової системи оподаткування для підприємств, що займаються власними науковими дослідженнями або

спрямовують відповідну частку прибутку на проведення таких досліджень тощо).

2. Забезпечити необхідні фінансові ресурси для сфери освіти, особливо у важливих технологічних секторах (передбачити на законодавчому рівні частку коштів, що надходять від приватизації державного майна, наприклад, на рівні 7 %). Створити умови для надходження інвестицій в освіту та фундаментальну науку (створення умов співпраці бізнесу і науки шляхом посилення венчурного компонента, використовуючи для цього капітал державних фінансових установ).

3. Зберегти наявний потенціал науково-дослідних інститутів та університетів. Створити умови для їх безперервного розвитку (повернення Україні ролі потужного генератора нових знань, виробника нових видів техніки та високих технологій і виходу з цією продукцією на зовнішні ринки).

4. Підтримати розвиток “мережних” секторів шляхом створення і розширення інноваційних центрів.

5. Стимулювати участь в українській економіці іноземних експертів, учених і викладачів шляхом спрощення іміграційних процедур і видачі дозволів на роботу.

6. Сприяти підвищенню якості трудових ресурсів (освітньо-кваліфікаційний рівень; рівень задоволеності людиною своїм місцем у суспільному житті тощо) та дієвості системи їх використання.

Серед перспективних напрямів дослідження, у контексті порушеного питання, вважаємо за доцільне здійснити порівняльний аналіз північноамериканської, європейської та радянської систем освіти та охорони здоров'я з огляду на необхідність опрацювання державою заходів щодо протидії руйнуванню трудового потенціалу, а також поліпшення демографічної бази його відтворення.

Список використаних джерел

1. *Круш П.В., Кожемяченко О.О.* Регіональне управління: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ., 2007. – С. 110.
2. *Мороз В.* Рівень життя населення як індикатор виміру ефективності та результативності діяльності органів державної влади // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр.: У 2 ч. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2005. – № 2 (25). – Ч. 2. – С. 194 – 198.
3. *Портер М.* Конкуренція / Пер. з англ. – М.: Вільямс, 2003. – 496 с.
4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
5. Указ Президента України “Про основні напрями розвитку трудового потенціалу на період до 2010 року” // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 31. – С. 47.

Moroz V.M. The dynamics of changing of the working potential characteristics of Ukraine in 2004 – 2006 years.

There was made an analysis of the dynamic of changing the education level in the state, which is one of the qualifying indicators of the working potential of Ukraine in the monitoring context of modern working market. There were given some suggestions about working of state power organs in prevention of reducing of quality level of working potential.

Key words: the level of education, the working market, the working potential, the development index of human potential, the Program of Development of the United Nations Organization.

Мороз В.М. Динамика изменений качественных характеристик трудового потенциала Украины в 2004 – 2006 гг.

Проведен анализ динамики изменений уровня образования в государстве, как одного из качественных показателей трудового потенциала Украины, в контексте мониторинга современного рынка труда. Внесены предложения относительно направлений деятельности органов власти по предотвращению понижения качественного уровня трудового потенциала.

Ключевые слова: уровень образования; рынок труда; трудовой потенциал; индекс развития человеческого потенциала; Программа Развития Организации Объединенных Наций.